

De Indische Instelling en de schatten van Museum Nusantara in Delft

Het jaar 1864 was uiterst belangrijk voor mijn verhaal. Want minister-president Thorbecke reorganiseerde het onderwijsstelsel waardoor het mogelijk was om gemeentelijke Hogere Burgerscholen (de HBS) op te richten, naast het gymnasium. Daarnaast stelde hij een rijksexamen in voor ambtenaren voor Nederlands Indië. Dit legde de grondslag voor de Indische Instelling en de onderwijscollectie die later uitgroeide tot museum Nusantara. Deze HBS is bedoeld: ik citeer: voor de vervolgopleiding van de vele burgers die streven naar algemene kennis, cultuur en opleiding voor de talrijke instellingen binnen de industriële wereld. Anders gezegd: de industriële periode eiste goed opgeleide werkers.

Daarom stichtte de stad Delft een gemeentelijke HBS, eerst met driejarige, later met een vijfjarige cursus. Het diploma gaf toegang tot de Polytechnische school voor Ingenieurs, alsmede tot de Indische Instelling. De taak van het tweede instituut was bedoeld als opleiding voor ambtenaren in Nederlands Indië. Zij werd officieel genoemd de Instelling van Onderwijs in de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlands Indië. Afgekort tot Indische Instelling. Dit instituut legde, samen met de oorspronkelijke collectie, waar ik later op terugkom, ook de basis voor de huidige collectie van het Indonesisch Museum Nusantara. Nusantara: de vele eilanden, de archipel. Gedurende het al bijna 150 jarig bestaan van deze collectie onderging zij vele wijzigingen. Objecten werden verkregen, verkocht, gekocht en uitgewisseld of zelfs helemaal verwijderd.

Alleen al het simpele bestaan van een Indonesische Etnografische verzameling in Delft was onderwerp van discussie in de gemeenteraad, bij verschillende gelegenheden en op allerlei terreinen. Wat moet Delft met een Indische verzameling? De bestaansgrond voor de verzameling is altijd min of meer omstreden in de lokale politiek. Pas in 1956 kreeg deze vaak

verhuisde en slecht behandelde collectie een, hopelijk vaste, plaats binnen de stadswallen.

Ik wil graag met mijn gehoor de geschiedenis van de Instelling en de museumcollectie volgen.

De aanleiding tot de opleiding van ambtenaren voor Nederlands Oost Indië heeft zijn wortels in de geschiedenis en gaat terug tot het eerste contact met de gebieden in Zuidoost Azië en hangt weer samen met de contacten die Delft al vroeg, in de 16^e eeuw al, met de Oost had. Daaruit kwam de instelling voort die wordt genoemd De “Generale

Foto 1 voorkant gebouw

Nederlandsche Geocroyeerde Oostindische Compagnie”, of liever de VOC die in 1602 werd gesticht in Vlissingen.

Waarom wilde Delft naar de Oost? Waarvoor en door wie?

De specerijenhandel

Foto 2 specerijen

De specerijenhandel is een commerciële activiteit, - ik citeer wikipedia - waarbij in de oudheid, middeleeuwen en vroegmoderne tijd specerijen zoals peper, kaneel, kruidnagel, nootmuskaat en foelie in kleine hoeveelheid als smaak- of reukgevend toevoegsel bij spijzen en dranken gebruikt worden. Bij de specerijenhandel ging het, concreet, om een aantal tropische planten uit Azië.

Specerijen worden duizenden jaren gebruikt om te conserveren (voedsel bijvoorbeeld) en mensenlichamen te mummificeren. Chirurgen ontdekten al vroeg de verdovende de medicinale kracht ervan. Geneeskundigen pasten specerijen veelvuldig toe. Het was een duur en veelgevraagd artikel.

Foto 3 kaart Indië

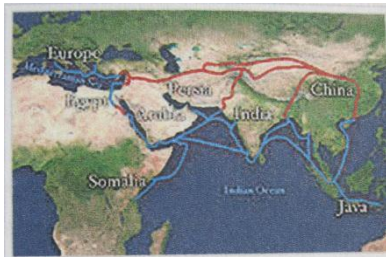

Foto 4 kaart Indië

Peper was inheems in Kerala, India waarvan na behandeling zwarte, witte en groene korrels worden geoogst. De gedroogde korrel kan jarenlang bewaard worden. Kaneelstokjes worden gemaakt van de bast van de kaneelboom, ook inheems in India, en op Ceylon. De andere drie specerijen kwamen vooral voor op de Banda-eilanden Ternate en Tidore in het huidige Indonesië. De bloemknop van de hoge kruidnagelboom brengt harde geurige noten voort. En het omhulsel van de nootmuskaat is foelie.

Nederlanders wilden ook wel verdienen aan de handel in specerijen, net als Portugal en Spanje. Plancius (1552-1622) geïmmigreerde predikant uit Vlaanderen, wiskundige en cartograaf in Amsterdam, gaf les aan zeelieden en deze kaart van hem dateert waarschijnlijk uit 1595.

Egyptenaren voeren al heel vroeg naar India en maakten gebruik van de moessonwinden. De schrijver en historicus Strabo (64 v Chr. – 19 na Chr.) meldde dat 120 Romeinse schepen

De belangrijke handelsroutes: in rood de zijderoutes door Centraal-Azië en in blauw het overzeese verkeer.

jaarlijks naar Indië voeren. Ze vertrokken van havens aan de Rode Zee. Na het verdwijnen van de Romeinse schepen op de Indische Oceaan na de val van Rome, namen Arabieren en Perzen de handel over, zij het op een lager niveau. Het veel geringere aanbod leidde toen tot een enorme verhoging van de prijs in Europa: peperduur! Byzantijnse en Italiaanse handelssteden namen de tussenhandel over via de steden op Kreta en Cyprus, maar de hele handel was stevig in Islamitische handen, al probeerden de kruisvaarders rond het jaar 1000 een bres te slaan in het monopolie op de doorvoer die mislukte. De Italiaanse stadsstaten Genua en vooral Venetië kochten hun waren in Alexandrië en Istanbul (Constantinopel) en verzorgden de distributie in Europa.

Foto 5 handelsroutes

Deze specerijenhandel heeft grote invloed uitgeoefend op de wereldgeschiedenis. Een netwerk van handelsroutes verbond ver uiteen gelegen gebieden in Europa en Azië. Via deze routes werden behalve goederen ook kennis en ideeën uitgewisseld. Het proces van mondialisering zette hiermee stevig in. In tegenstelling tot de zijderoute via karavaanwegen naar China verliep de handel in specerijen vooral over zee. Rode Zee en Perzische Golf waren de toegangspoorten tot de Europese afnemers.

Foto 6 zeestromen

In de vijftiende eeuw begonnen de Portugezen onder leiding van Hendrik de Zeevaarder de Afrikaanse kust te verkennen en hoopten door Afrika te omzeilen de Indische Oceaan te bereiken. Bartholomeus Dias toonde aan dat die reis mogelijk was en in 1498 bereikte Vasco da Gama India. De ene vloot na de andere bindt de strijd aan met de islamitische handelaars die niet beschikten over schepen met kanonnen. De Portugezen weten de specerijenhandel en de handel in Chinees porselein naar Europa een tijdlang naar zich toe te trekken, maar slaagden er uiteindelijk niet in de route via de Rode Zee naar Egypte te af te weren.

Maar de winsten zijn groot en die lange gevaarlijke reizen geen bezwaar. Na het verdelingsverdrag dat het Vaticaan in 1492 sloot met Spanje en Portugal, het zogenaamde verdrag van Tordecillas waarbij de Nieuwe Wereld verdeeld werd tussen Spanje en Portugal, was de wereldhandel in hun handen. Afgunstig bekeken door Europese staten. Na 1560 beginnen de Zeven Provinciën het Spaanse juk af te werpen tijdens de 80-jarige Opstand en trachten zij ook wat van de specerijenhandel naar zich toe te trekken.

Het was De Nederlandse Verenigde Oostindische Compagnie die uiteindelijk een 'gedeeltelijk' monopolie op de handel wist te verkrijgen.

Delft en de V.O.C.

Voordat de VOC in 1602 het licht zag ontstonden er, in het tijdsbestek van nog geen tien jaar, zeker negen, mogelijk 12, verschillende voorcompagnieën. Ik noem o.a. de Compagnie van Verre, de Nieuwe en de Oude compagnie, de compagnie Amsterdam, de Delftse, de Veeerse en

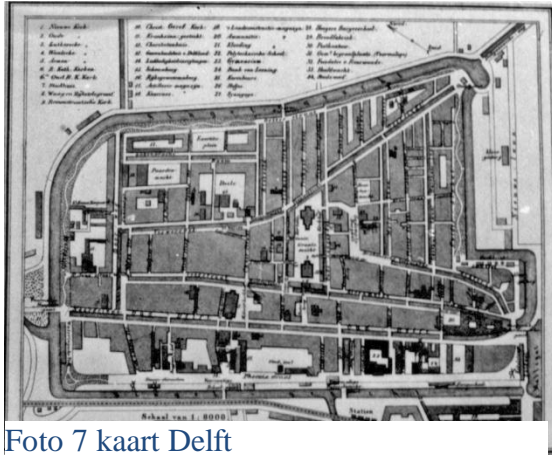

Foto 7 kaart Delft

de Middelburgse enz. Volgens een tijdgenoot zeilde men elkaar het geld uit de beurs en de schoenen van de voeten door onderlinge concurrentie. In totaal worden er tussen 1594 en 1601 in totaal vijftien expedities uitgestuurd met 65 schepen, exclusief de drie barre en mislukte tochten via de Noordkaap om een Noordoostelijke doorvaart te zoeken. Die van Barentz en Heemskerk in 1598 die gevolgd werd door de overwintering op Nova Zembla is daarvan de bekendste. Men kocht of stal zeekaarten om de weg naar Indie te vinden en de VOC nam de geograaf Plancius in dienst.

Het initiatief tot de oprichting van de verenigde compagnie nam raadspensionaris Johan van Oldenbarnevelt die deze onderlinge concurrentie niet bevorderlijk vond. De onderhandelingen duurden een half jaar en de oprichtingsakte is gedateerd op 20 maart 1602. Afspraken worden vastgelegd: Prijzen worden niet verder opgejaagd, inlanders en Portugezen zouden niet langer voordeel behalen uit de onderlinge verdeeldheid. Men gaat akkoord met een offensief optreden van de VOC ten opzichte van Spanje en Portugal. Deze verenigde Compagnie groeide uit tot de grootste internationale handelsonderneming van de wereld.

De VOC bestond uit zes kamers: Amsterdam (met 8 zetels), Zeeland (4) en de rest met (1 zetel), Rotterdam, Delft, Hoorn en Enkhuizen. Een zeventiende bewindvoerder uit de rest van Nederland werd toegevoegd om het overwicht van Amsterdam wat te verlichten.

Bewindhebbers waren Heren Zeventien. Iedereen kon aandelen kopen, keukenmeiden schreven in voor 72 gulden, een rijke reder voor 53.000.00 Het aandelenkapitaal bleef tweehonderd jaar lang circa zes en een half miljoen gulden.

Foto 8 schip VOC

Er zijn in deze tweehonderd jaar 1700 schepen gebouwd voor de VOC. En dat leverde een enorme toename van werkgelegenheid op voor timmerlieden, touwslagers, zeilmakers, voedselleveranciers, scheepsvolk en huursoldaten. Om over opslagruimten niet te spreken. Tweehonderd jaar was de VOC de enige vertegenwoordiger van de commerciële belangen van de Republiek. Zij moest zich verdedigen tegen de vele kapers op de kusten, en aanvallers van de monopolies in Zuidoost Azië. Er werd vaak meer gevochten dan gehandeld. Bedreiging door andere Europese compagnieën en inheemse soevereinen waren aan de orde van de dag.

De VOC, in principe een handelsfirma, was tegelijk de behartiger van de belangen van de Staten Generaal om daar “akten van soevereiniteit” uit te oefenen. Wat niets anders betekende dan dat de compagnie gebieden kon bezetten, zo nodig met wapens en om recht te spreken. De stichting van Batavia naar Europees model had ook als gevolg dat de gouverneurs-generaal konden optreden als vertegenwoordiger van de Zeven Provinciën.

Delft, dat zelf geen grote maritieme geschiedenis heeft, zoals Amsterdam en Vlissingen, sloot zich vrij laat aan bij de eerste handelsreizen naar Indië. In 1601 richtten 12 kooplieden in de stad een compagnie op en huurden het schip “De Haai” voor een reis naar Indië onder leiding van schipper Adriaan Kornelisz Haai. Deze tocht is er onder verantwoording van de Delftse voorcompagnie nooit gekomen, omdat de Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC) in 1602 al werd opgericht. Het schip ‘De Haai’ werd omgedoopt tot “Eendracht”, en maakte in de vloot van Wijbrand van Warwijck zijn eerste reis naar Bantam.

Door deelnemers uit de Kamer van Delft werd voor 469.400 gulden ingetekend op het aandelenkapitaal van de VOC. Dat was ruim 7 % van het totale ingetekende kapitaal van zes en een half miljoen. Het bestuur van de Kamer van Delft was voor een groot deel in handen van slechts enkele machtige Delftse families, die ook domineerden in andere bestuurlijke functies, zoals de families Meerman, van Lodenstein en Van der Dussen. Bij de oprichting van de VOC in 1602 telde de Delftse Kamer twaalf bewindhebbers, de oprichters van de voorcompagnie. Dat aantal moest volgens octrooi van de VOC door natuurlijk verloop worden verminderd. Andere bewindvoerders uit Delft leverde de familie van der Goes.

Bezittingen van de VOC in Delft

Uit die tijd kennen we in Delft het Oost-Indisch Huis, gebouwd in 1631 voor de opslag van specerijen, zijden stoffen en Chinees porselein en als vergaderplaats voor de Delftse kamer.

Foto 9 Oost-Indisch huis

Foto 10 Delfshaven

En het Oost-Indisch pakhuis uit 1653 voor de opslag van goederen, nu een deel van het huidige legermuseum. In Delfshaven lagen de scheepswerven en werd in 1672 het Zeemagazijn gebouwd. In totaal zijn vanuit Delfshaven 314 schepen in opdracht van de Delftse kamer naar Indië vertrokken. In het kielzog kozen veel Delftenaren voor een carrière in de Oost.

Foto 11 Delfshaven

Delfshaven staat er nog, maar is na een brand verwaarloosd.

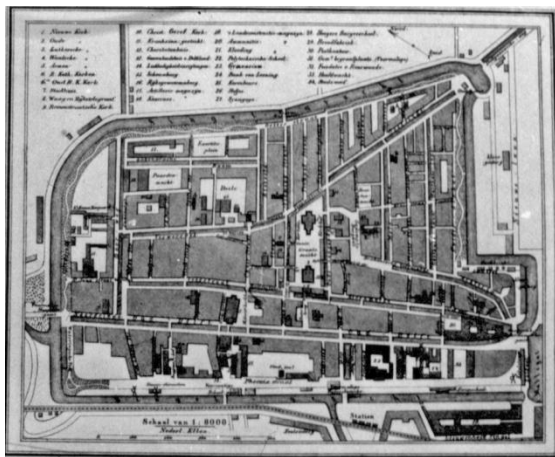

Foto 12

Failissement

In 1798 was de VOC door de Engelse oorlogen, vooral de vierde, sterk verzwakt. De compagnie zag steeds minder schepen de thuishavens bereiken, ze werden geregeld onderschept en de VOC moest dure leningen sluiten; zij ging uiteindelijk failliet. Zij verloor het monopolie van de regering en de VOC werd ontbonden. De bezittingen vervielen aan de Nederlandse staat. Maar Indië kwam in handen van Engeland.

Na de Franse revolutie en de bezetting van de Nederlanden door de Fransen en het Britse gezag over de West- en Oost Indische bezittingen kreeg de Nederlandse regering bij

een besluit van het Congres van Wenen in 1814 de verantwoordelijkheid over Nederlands Oost Indië. Plotseling was, tot haar verrassing, Nederland een koloniale mogendheid geworden. Dus vroeg die verantwoordelijkheid om betere contacten en informatie met het moederland, en een nieuwe gezagsstructuur die uiteindelijk leidden tot de behoefde aan gekwalificeerde ambtenaren. In de jaren van de VOC trokken kooplieden, planters, klerken en jonge avonturiers die als soldaat waren aangeworven naar Indië. Maar vanaf 1814 streefde de Nederlandse regering naar een bestuur naar Brits model en vormde zij een netwerk van geschoolde ambtenaren en technici die ook de inheemse talen spraken. Dit model hield in handhaving van het inheemse bestuur (de sultans) met toezicht van residenten.

De Koninklijke Akademie

Vanwege de Delftse banden met Indië en het feit dat er een groot wapenarsenaal, in het Armamentarium, binnen de wallen van de stad lag opgeslagen was het geen verrassing dat door de groeiende behoefte aan technici Delft werd gekozen als locatie voor de Artillerie en Genieschool. Voor de opleiding van geschoolde militairen.

Deze werd gesticht in 1814, maar werd in 1824 naar Breda overgeplaatst als Koninklijke Militaire Academie. Delft is teleurgesteld maar wordt daarna, in 1842, uitgekozen als vestigingsplaats voor een andere gouvernementele school de Koninklijke Akademie genaamd, voor de opleiding van civiele, dus niet-militaire ingenieurs en van burgerlijke bestuurders voor de koloniën. De combinatie van deze twee was een beetje vreemd maar de oorzaak was dat een eerdere poging om een ambtenarenopleiding in Indië zelf te starten in Surakarta in 1832 weinig succes had. Zij werd in 1843 opgeheven. Koning Willem I besloot toen dat een koloniale sectie aan de opleiding voor civiele, burgerlijke ingenieurs werd toegevoegd aan de Koninklijke Akademie voor ingenieurs in Delft. Veel zoons van planters die vaak ook, niet altijd, getrouwd waren met vrouwen uit de hogere standen van Indië kwamen naar Delft om aan de Koninklijke Akademie te studeren voor beroepen in Indië. De vraag naar bestuursambtenaren was groot en dwong het Indische gouvernement telkens op nieuw hogere ambtenaren te benoemen die niet in Delft hadden gestudeerd. Dat wekte de wrevel van degenen die dat wel hadden gedaan. Voorbeeld: Eduard Douwes Dekker (Multatuli) die het zonder opleiding tot assistent-resident bracht. De studenten uit Indië, de planterszonen hadden veel meer te verteren en leidden een goed leven. Maar de studie leed er wel onder, zodat de Akademie een minder goede naam verkreeg. Bovendien was de directeur een man die te hoge eisen stelde, de studenten drilde op militaire leest en dus kwamen de studenten soms in opstand. De domineedichter de Genestet schreef over die studenten een gedicht.

De sfeer op de Koninklijke Akademie is prachtig beschreven in het boek van professor Cees Fasseur, de Indologen. 1993. De studenten kregen les in landmeten, inheemse talen, geografie en geschiedenis en de bestuursvormen in de verschillende regio's van Indië. De Akademie bezat ook een kleine etnologische collectie, bedoeld als instructie materiaal.

De Indische Instelling

Maar door het besluit van de regering dat ik in het begin al noemde, het besluit van 1864, werd de Koninklijke Akademie ontbonden en vervangen door een Polytechnische School voor niet-militaire ingenieurs die zich later ontwikkelde tot de technische Hogeschool in 1905 en in 1986 tot de Technische Universiteit. Tegelijkertijd werd in Leiden de Nationale School voor Indologie gestart en werden de bibliotheek en de educatieve collectie voorwerpen van de Delftse Akademie, ongeveer 900, en verzameld door docenten en voormalige studenten, daarheen overgeplaatst en gevoegd bij de collectie die in Leiden al bestond.

Delft was zeer teleurgesteld. Winkeliers, kamerverhuurders, de gemeente zelf die prestigeverlies vreesde en afname van het culturele klimaat in de stad wendden zich tot de liberale regering.

De liberaal Thorbecke dicteerde niet op welke manier men zich kon voorbereiden op het jaarlijkse Groot-Ambtenaarsexamen, een vergelijkend staatsexamen. Van staatswege zou wel een gelegenheid worden gecreëerd om zich op dat examen voor te bereiden. In Nederland was dat dus Leiden, gekozen omdat dit een universiteitsstad was.

Iedereen kon zich hiervoor opgeven. En degenen die slaagden konden worden benoemd voor taken in Indië. Het kon zowel in Nederland als Indië worden afgenomen.

Foto 13

Het gemeentebestuur van Delft was blij met de nieuwe Polytechnische School maar besloot op 27 mei 1864 ook een gemeentelijke opleiding te starten die werd genoemd: De Indische Instelling voor Opleiding in Taal, Land- en Volkenkunde van Nederlands-Oostindië, afgekort De Indische Instelling. Beschermheer werd Prins Willem, de latere koning Willem III. De eerste directeur was Professor Salomo Keijzer, 1823-1868, dr, in rechten en letteren, Leiden;

Hij begon onmiddellijk met het verzamelen van een Indische collectie voorwerpen door een advertentie te plaatsen in de Delftsche Courant. Hij had veel succes bij de gerepatrieerden. Het eerste voorwerp dat werd aangeworven was de schedel van een babiroesa (een zwijn) dat

het nummer kreeg S1-1.

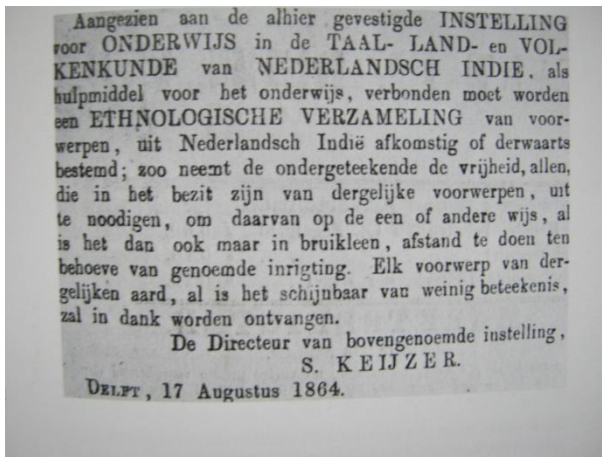

Foto 14 advertentie

Foto 15

DRIEJARIGE CURSUS 1861-1862	Aantal ingeschrevenen bij de l. l. te Delft		Aantal ingeschrevenen bij de l. l. te Delft, die het grootambtenaarsexamen aflegden				Aantal candidaten, die het grootambtenaarsexamen in Indië aflegden				
	totaal	voor de eerste maal	eerste gedeelte		eindexamen		met voldoende uitslag		niet geplaatst		
			totaal	met voldoende uitslag	totaal	met voldoende uitslag	voldoende, maar niet geplaatst	voldoende en geplaatst	met voldoende uitslag	voldoende en geplaatst	
1861-1862	106	—	—	—	53	31	81	—	19	19	—
1862-1863	119	—	—	—	46	25	25	—	16	16	—
1863-1864	145	62	53	23	55	34	28	6	21	13	8
1864-1865	161	58	73	40	47	31	28	8	13	13	—
1865-1866	169	63	81	58	38	25	16	9	8	8	—
1866-1867	172	82	59	29	48	27	10	17	11	5	6
1867-1868	110	14	29	20	47	27	10	27	14	5	9
1868-1869	75	8	8	5	44	33	10	23	14	5	3
1869-1870	44	4	2	2	36	27	10	17	8	5	3
1870-1871	—	—	—	—	—	10	—	10	4	—	4
1871-1872	—	—	—	—	—	1	—	1	8	—	8
Totaal geslaagden, geplaatsten en niet geplaatsten Ned. en Indië 1862 t/m 1902						281	168	113	136	89	47

Foto 16

Gedurende het bestaan van de Koninklijke Akademie van 1842 tot 1864 slaagden 318 jongelui voor het examen (niet meer dan 50 a 60 % van het totale aantal ingeschreven studenten vanwege de gebrekkige vooropleiding). En van 1864, totdat de Indische Instelling werd gesloten, waar 759 studenten voor het Groot-Ambtenaarsexamen slaagden, vond een stroom van oud-studenten uit Delft de weg naar Oost Indië. Zij startten als controleur, werden gepromoveerd tot assistent-resident op Java of de buitengewesten en eindigden soms hun carrière met de hoge rang van resident. Enkelen brachten het tot gouverneur-generaal.

De Leidse rijksopleiding werd al spoedig een fiasco: de aanstaande Indische ambtenaren hadden maar een doel, zich in de daartoe bestemde tijd van twee jaar – en liefst nog iets eerder – zo goed mogelijk op het examen voor te bereiden. Liefde voor de wetenschap was bij hen niet groot. Bovendien was het collegegeld er veel hoger. De Leidse professoren bleven verstoken van studenten. En dus werd De Leidse opleiding in 1876 opgeheven. Leiden begon

toen volgens het Delftse model ook een gemeentelijke opleiding maar die hield het ook niet vol en werd in 1891 opgeheven. Maar de Delftse bloeide. Hoewel .. tenslotte is ook de Delftse opleiding aan haar eigen succes ten onder gegaan.

De inrichting van het onderwijs.

Foto 17

De leden van het college van professoren in dienst van de gemeente Delft (titel was niet beschermd) waren geschoolde wetenschappers die vaak hun sporen hadden verdiend in Indië zelf en Semitische talen, moslimwetgeving en Javaanse of Soendaneese talen en literatuur hadden bestudeerd. Zij verzamelden vele etnografische voorwerpen in dagelijks gebruik door de inheemse bevolking van de Nederlandse koloniën. In het begin hadden zij een educatieve functie voor de studenten in de vakken aardrijkskunde en geschiedenis, maar later groeide de collectie uit tot wat werd het volkenkundig museum

van Delft.

De opleiding betond uit twee cursussen, een tweejarige (met een goede vooropleiding en eigenlijk slechts bestemd voor juristen) en een vierjarige voor minder geschoolden. De programma's bestonden uit lessen in Javaans en Maleis, geschiedenis en staatsinstellingen, landmeten en waterpassen, godsdienstige wetten en land- en volkenkunde. Rond de vaste uren werden praktische oefeningen gedaan.

De docenten

De eerste directeur mr. Dr. S Keijzer, doctor in rechten en letteren, gaf college in Mohammedaans publiek- en administratief recht, Javaans, de geschiedenis van Nederlandsch-Indie, volksinstellingen en gebruiken.

Zijn opvolger was professor J.J. Meinsma. Meinsma die land-en volkenkunde doceerde en later ook Madoerees.

Foto 18 Keijzer

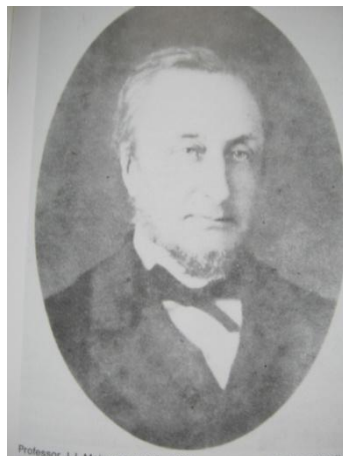

Foto 19 Meinsma

Foto 20 Spanjaard

Hij werd opgevolgd door professor dr. J. Spanjaard. Spanjaard die directeur was tot de opheffing in 1900. Hij gaf taal- land en volkenkunde en de staatsinstellingen van Indië. Dit zijn maar enkelen van de veertien professoren en lectoren die doceerden aan de Instelling gedurende de 36 jaren van haar bestaan. Zij waren ervan overtuigd dat de collectie in hoge mate bijdroeg aan de gerichte opvoeding om de studenten voor te bereiden op hun toekomstige taak en hen vertrouwd te maken met hun toekomstig werkterrein. De bekende Delftse arts en voetballer, Dr Jan Thomee 1859-1916 gaf in de jaren '90 lessen in gezondheidleer en tropische ziekten.

Foto 21 Thomee

Foto 22 Tetar van Elven

Paul Tetar van Elven doceerde kunstgeschiedenis. In 1902 verscheen er een boekje van de hand van een oud-student onder het pseudoniem Tjeerd Flappuith met belevenissen aan de Indische instelling. Hij heeft de namen van hoogleraren verbasterd.

Lees indische Instelling blz 58

<i>Prof Spanjaard</i>	<i>Portugees</i>
<i>Prof Meinsma</i>	<i>Jouwsma</i>
<i>Prof van den Broek</i>	<i>Pantalonis</i>
<i>Prof Gonggrijp</i>	<i>Pack de gamelan</i>
<i>prof Pekelharing</i>	<i>Ansjovis</i>
<i>dr Snouck Hurgronje</i>	<i>dr Karper</i>
<i>prof Niemann</i>	<i>Nemo</i>

De huisvesting

Foto 23 pand Oude Delft 69

Foto 24

De Instelling begon in enkele lokalen van het voormalig weeshuis of Barbaraklooster, nu Virgiel en kreeg al spoedig uitbreiding door verhuizing naar Oude Delft 69, het voormalige politiebureau. Hierin zat sedert het begin van de negentiende eeuw het 3^e regiment artillerie, en deed daarna dienst als school. De ruimte, waarin ook de collectie werd ondergebracht was al spoedig te klein en schreeuwde om uitbreiding.

Pas in 1894 werd Oude Delft 69 uitgebreid met een vleugel, waarin attributen zijn te herkennen die op Nederlands Indië betrekking hebben en tevens de jaartallen 1864 en 1895.

Foto 25

De studenten

Vijf fotoalbums in het gemeentearchief bevatten de portretten van de studenten die in de loop van 36 jaar de instelling bevolkten. Het zijn 786 foto's van jonge mannen in de leeftijd van zestien tot vijfentwintig jaar. Een derde deel toont gezichten die duidelijk van gemengd Nederlands-Indonesische afkomst zijn. Het zijn meestal zonen van Nederlandse vaders die, misschien zelf al in

Indie geboren waren en soms, soms niet, getrouwd waren met vrouwen uit het land, naar Nederland werden gezonden om daar de opleiding tot bestuursambtenaar te volgen.. Als zij terugkeerden zouden zij in de bestuurlijke voetsporen van hun vaders treden of, als zij tweede of derde zoon waren, niet in de thee, de rubber- of de koffieplantages van hun ouders kunnen of willen opvolgen. Lees hiervoor Douwes Dekker, P.A. Daum, Rob Nieuwenhuijs, Hella Haase en vele anderen.

De studenten woonden op kamers in de binnenstad bij de hospita of familie. Ze hielden luisterrijke optochten en spelen, aangeboden aan de burgerij. De jonge ingenieurs en de indologen werkten eendrachtig samen bij de opzet ervan. Ongenoegen tussen de leden van het

Delftsch Studenten Corps en de Indologen over de status van de Indologen hielden de gemoederen vele jaren bezig. De zogenoemde Indische Questie.

De eerste senaat van het Indologisch Studenten Corps, 1896
Van links naar rechts: C. Lulofs, E. Moresco, W.E. Kroesen, voorzitter, J.W.F. van den Bosch, G.A. van Putten

Foto 26

De Indologen werden niet voor vol aangezien door de technuten van de Polytechnische School en toen pogingen te komen tot gelijke rechten uitbleven, stichtten ze daarom een eigen studentenvereniging, in 1882: De Indologische Vereniging, maar bleven in het Corps, met een vaandel en een eigen corpslied.

Foto 27

Foto 28

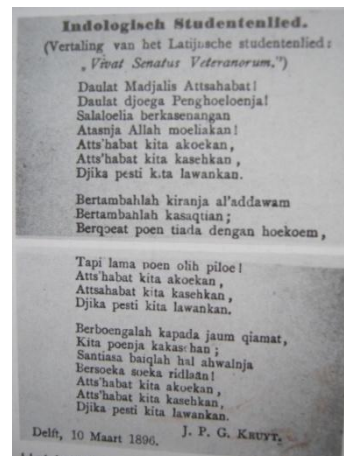

Foto 29

Sympathiebetuigingen van studenten en professoren en beloften tot steun bleven niet uit. Toen de tegenstellingen uiteindelijk te groot werden traden de Corpsleden uit en stichtten in 1895 het Indologische Studentencorps.

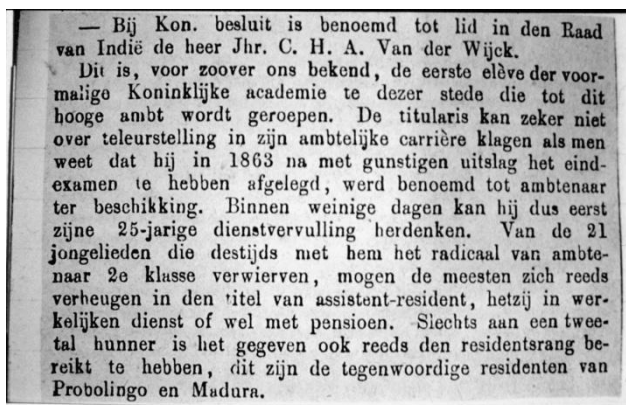

Foto 30

Foto 31 Raden

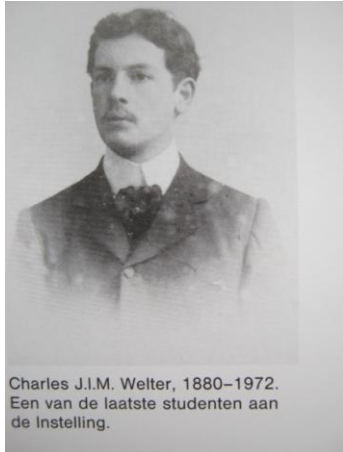

Foto 32 Welter

Foto 33 Welter

De Indonesische verzameling

Foto 34 krisdrager

In de eerste catalogus van deze etnologische verzameling van De Instelling, gepubliceerd in 1888 staat de volgende inleiding: “Sedert het jaar 1864, toen de Instelling in het leven werd geroepen, werden pogingen in het werk gesteld om, vooral ten bate van het onderwijs in de land- en volkenkunde, voorwerpen te verzamelen, betrekking hebbende op de Nederlandsche Koloniën in het Oosten. Aldus ontstond langzamerhand de etnologische verzameling der Indische Instelling te Delft. Zij is samengesteld, voor een deel uit geschenken, door studenten en oud-studenten der Indische School en door andere belangstellenden, voor het merendeel Indische ambtenaren, haar toegezonden. Voor een ander, en verreweg het grootste deel, uit voorwerpen, na afloop de tentoonstellingen, te Parijs in 1878, te Berlijn in 1880 en te Amsterdam in 1883, gehouden door de Regering te harer beschikking gesteld. Zeer belangrijk vooral was de aanwinst der collectie na de tentoonstelling in Amsterdam, toen door de bijdragen der Regeering, het aantal nummers meer dan verdubbelde.”

Deze internationale koloniale- en exporthandels-tentoonstelling werd voorzien van allerlei objecten uit de Nederlandse koloniën die werden tentoongesteld in een paviljoen dat daartoe speciaal was gebouwd. De regering verdeelde de duizenden etnografische voorwerpen na afloop onder het Volkenkundig museum in Leiden, het Maritiem museum in Rotterdam, het Instituut voor de Tropen en de volkenkundige verzameling van de Indische Instelling te Delft. Veel accurate modellen van huizen, bruggen, molens, gebruiksvoorwerpen en allerlei scheepsmodellen in klein formaat uit alle delen van Indonesië verruimden de samenstelling.

Maar met de uitbreiding van de collectie ontstond steeds grotere ontevredenheid over de accommodatie. Het jaarboek van de studenten uit 1885 schreef: wat hebben we aan een rijke collectie als we die niet netjes kunnen tentoonstellen. De almanak van 1885 schrijft: Dit gebouw maakt reeds bij den eersten aanblik een droevige figuur. Te weinig lokalen, slechts twee collegezalen. Bibliotheek en leeskamer nemen een te bescheiden plaats in terwijl de verzameling bij gebrek aan ruimte op zolder verborgen is. Er zijn wel enkele kasten om er

voorwerpen in te vertonen maar de verzameling is veel groter en komt dus niet tot haar recht. ‘Artistieke wanorde en te weinig plaats’ zo omschrijft de beheerscommissie de situatie. En in 1893 schreef de Delftsche Courant: in elke zaal hangen en staan weefsels en werktuigen. Het zijn meestal modellen van huizen, kleding, landbouwwerktuigen, muziekinstrumenten uit Lebak, Bantam en de Lampongse districten. In het midden van die zaal kasten met allerlei cultuurproducten, zoals rijst, koffie, thee, indigo, suiker en specerijen. In weerwil van de grote verbouwing in 1895 toen er een vleugel werd gebouwd aan het hoofdgebouw lagen de meeste voorwerpen op zolder. Een schitterend aanbod van de resident van Menado, F.J. Jellesma, moest zelfs worden geweigerd.

Het einde van de Indische Instelling

Uiteindelijk is de Indische Instelling aan haar eigen succes ten onder gegaan. Het aantal studenten nam gestadig toe: in 1864 -36, in 1876 – 73, in 1880 – 137 en in 1886 – 175. Maar een dergelijk aantal gegadigden voor een ambtenarencarrière in Indië stond niet meer in verhouding tot het aantal plaatsen. Het aantal uitgezondenen bedroeg in 1885 nog maar 28, maar daalde tot 16 en tien respectievelijk in 1896 en 1897. Als gevolg daarvan ontstond onder de studenten een verschrikkelijk concurrentie, een tot het uiterste opgevoerde cijferjacht. Immers de Groot-Ambtenaarsexamens waren vergelijkend. De besten konden geplaatst worden; de rest viel af en moest iets anders zoeken. De docenten verzwaarden de eisen en sommigen deden, al geslaagd zijnde, het jaar erop opnieuw examen maar nu verzwaard met allerlei bijvakken. Maar vergeefs. In 1897 werden maar veertig van de 124 geslaagden uitgezonden. Het jaar erop zelfs geen enkele. De inkomsten daalden enorm; het aantal studenten was in 1899 gedaald tot een schamele 44. Subsidieaanvragen bij de overheid hadden geen succes en een verzoek om van de instelling een rijksinstelling te maken evenmin. De gemeenteraad moest met ingang van 1 september 1900 tot sluiting overgaan. Een instelling die voor de stad Delft, voor de handel, de financiën en de cultuur zoveel heeft betekend, had slechts de kostbare ethnologische verzameling en een gevelsteen als blijvend teken. De gebouwen en de collectie bleven in handen van de gemeente.

Wat nu?

Het erfgoed van de Indische Instelling is door de gemeente Delft tamelijk nonchalant behandeld. Toch groeide het in de jaren '50 van de vorige eeuw uit tot het enige museum in de wereld dat uitsluitend is gericht op Indonesië.

De collectie was bij de sluiting aangegroeid tot ongeveer 5000 voorwerpen. Weinig mensen in Delft beseften dat de verzameling die in de 19e eeuw bijeengebracht is nu in deze eeuw tot een van de oudste en meest volledige verzamelingen van Indonesische kunst en handwerk zou uitgroeien.

Foto 35

In 1909 pas viel het besluit in de gemeenteraad om de collectie in een van de bovenzalen van het Prinsenhof te exposeren.

Op 10 maart 1910 werd het Etnografisch Museum officieel geopend. En kreeg al spoedig bekendheid. In de beste jaren liep het bezoekersaantal op tot 15.000!

Een groot deel van de verzameling moest echter in depot blijven wegens ruimtegebrek terwijl de vitrines overladen waren met ongeordende voorwerpen.

Alles stond en hing door elkaar. Wajangpoppen deelden de ruimte met krijgers, wapens en

Foto 36

opgezette vogels, houten en stenen sculpturen. Inderdaad een rare schatkamer, die desondanks, gedurende de tijd dat het museum in de bovenzaal geopend was in zijn beste jaren 15.000 bezoekers trok.

Een catalogus

In 1934 is een begin gemaakt met de catalogisering, weliswaar niet foutloos, maar men kan de heer Van Gils niet dankbaar genoeg zijn omdat de verhuizingen die na 1940, toen het Prinsenhof gerestaureerd werd, zo'n wanorde zou hebben opgeleverd dat zonder deze catalogus een restauratie op grote schaal, zoals die in 1953 ter hand werd

genomen, op grote moeilijkheid zou hebben gestuit.

Onheilswolken

Omdat het Prinsenhof een grondige restauratie moest ondergaan werd de collectie naar een voormalige school aan het Oosteinde overgebracht, maar in 1949 vond de verzameling haar weg terug naar het museum en daar op onverantwoordelijke wijze op een van de zolders ondergebracht. Een gevaarlijk situatie brak aan. Op 28 november 1951 werd in de gemeenteraad een aanbod van het museum voor Land- en Volkenkunde in Rotterdam, nu het Wereldmuseum genoemd, in behandeling genomen om de collectie voor 10.000 gulden plus een scheepsmodel te verkopen. De directie van het Prinsenhof museum kunnen we geen verwijt maken gezien de ravage. Maar de raad was wijzer en verkocht niets. De reden was dat de collectie was geschonken aan een gemeentelijke instelling en voor de stad Delft van zeer grote waarde. Na een uitgesproken dieptepunt – delen van de collectie waren in deplorabele toestand geraakt - en er is nog maar net voorkomen dat een ander deel als 'rommel' uit de ramen op zolder werden geworpen bij wijze van opruiming, en de belangrijke bibliotheek voor 7000 gulden verkocht was aan Berlijn - herrees de belangstelling voor de kostbare collectie.

Foto 37

In 1953 kon een begin gemaakt worden met de restauratie en werd een deel overgebracht naar de zolder van het Meisjeshuis, onder leiding van de eerste conservator, Jan de Hoog. Een brand op 30 mei 1953 waarbij enkele kostbare scheepsmodellen verloren gingen, hinderde de restauratie enkele maanden, maar in 1956 kon hij de tentoonstelling van een deel van de verzameling openen.

Hij schreef: "Was het verkopen van de kostbare bibliotheek van de Instelling naar

Berlijn reeds rampzalig te noemen, zwaardere onheilswolken pakten zich samen boven de verzameling toen partijen in de gemeenteraad met het voortel kwamen om ook deze van de hand te doen. Ongetwijfeld vormde de omstandigheid dat vrijwel alles was geschonken ook nu een van de voornaamste argumenten was tegen verkoop van de collectie. Daarnaast zijn het de banden die Delft aan de Oost knootten pleitten voor behoud van de verzameling. Hij zegt: “het stemt dan ook tot verheugenis, dat alle aanvallen op de verzameling, in de loop van 50 jaren gedaan, op niets zijn uitgelopen.” Vooral door zijn toedoen ontstonden weer aandacht en sympathie bij de Delftse bevolking.

Op 12 december 1954 heeft hij met een aantal enthousiaste mensen de vereniging van vrienden van het etnografisch museum opgericht die zich in de warme belangstelling van velen mocht verheugen. Sinds kort heet de Vereniging Verre Culturen Delft. Voor lezingen, dansdemonstratie, muziekkuitvoeringen en films bestond en bestaat grote belangstelling. Verschillende malen zijn aan de collectie ook kostbare voorwerpen geschonken. Ik noem de collectie Beltman die bestaat uit een grote verzameling voorwerpen, vooral van Sumatra, en een kostbare fotoverzameling. Andere collecties werden verworven door giften van Van Meulendijk en Van der Mandele. En enige jaren geleden, in het jaar 2000, de grote en kostbare weefselcollectie uit Sumatra van de heren Dees en van der Star, nu gedeeltelijk geëxposeerd.

De stichting Etnografisch kunstbezit

In 1962 werd opgericht de Stichting Etnografisch Kunstbezit die als doel had om middelen te verwerven voor nieuwe aanvullende aankopen. Maar ook wilde zij degenen die voorwerpen wilden schenken aan het museum, de zekerheid geven dat hun geschenken niet verkocht zouden worden als de gemeenteraad daartoe onverhoopt zou willen besluiten. De Stichting beijverde zich om de fantastisch mooie gamelan te verwerven en de kosten en de zorg voor de overtocht te bewaken. De Suezcrisis of Tweede Israelisch-Arabische oorlog van 1956 makten een omweg rond Zuid-Afrika noodzakelijk.

Deze gamelan Kjai Parijata (Heer die Leven geeft) is een dubbele gamelan uit het eind van de 18^e eeuw en gebouwd in Surakarta., Hij bestaat uit het vijftonige slendro systeem en het zeventonige pelog. Zij wordt veel bespeeld, na een initiatief van Raden Mas Suwondo, door de groep Marsudi Raras. En brengt een oosterse sfeer in het gebouw.

Van verzameling naar museum

De tweede conservator de heer J. van der Werff (1901-1988) baande de weg naar een echt museum en heeft de verhuizing van het meisjeshuis naar het Sint- Agathaplein mogen leiden. Dit huis, vroeger genoemd “Het hof van Portugal” gaf het museum de ruimte die het verdiende. Hij heeft met veel artistiek gevoel het nieuwe gebouw aangekleed en het te maken tot een educatief museum van klasse.

Foto 38 gamelan

Mede door zijn inspanningen kwam de ruim 200 jaar oude gamelan, topstuk van het museum, naar Delft. Onder zijn leiding werkten vrijwilligers om de objecten die werden aangeboden te catalogiseren, van merktekens te voorzien en op te bergen. Hij werd in 1972 opgevolgd door mevrouw Rita Wassing-Visser 1979-1987, die zorgde dat het museum landelijke en internationale

bekendheid kreeg. Vooral door de vele en smaakvolle tentoonstellingen die zij inrichtte.

Foto 39

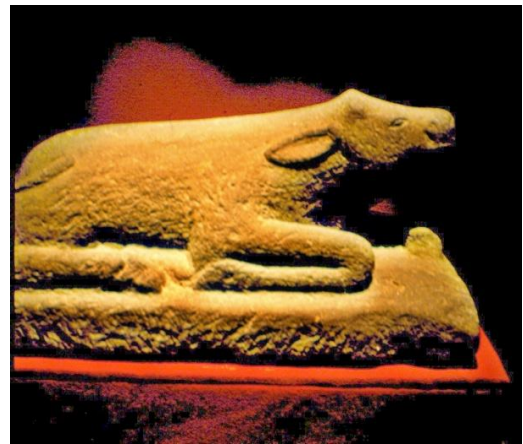

Foto 40

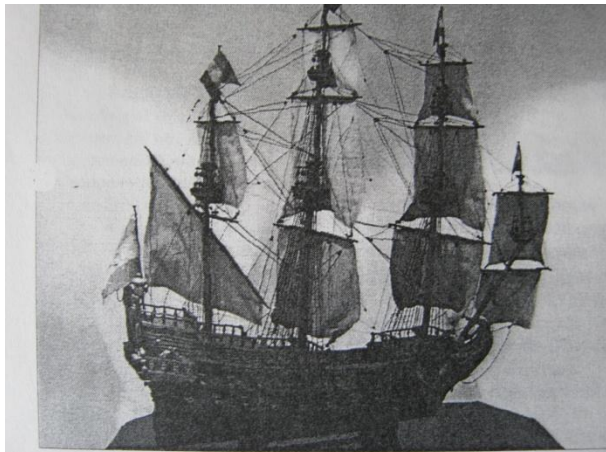

Foto 41

Bronzen karretje. Ruiter te paard.
Waarschijnlijk kinderspeelgoed.
Oost Java, 14de tot 15de eeuw.
Inv.no.S547-1.
Aankoop 1981 met steun van de
Vereniging Rembrandt.

Foto 42

Model van een woonhuis.
Vervaardigd omstreeks 1870. Toba
Batak. Sumatra.
inv.no.S230-8.
Geschenk van het Departement van
Kolonien.

Foto 43

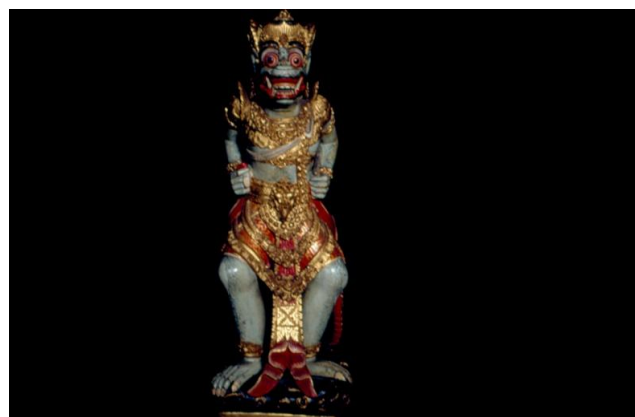

Foto 44

Foto 45

Foto 46

Foto 47

Foto 48

Foto 49

Foto 50

Foto 51

Foto 52

Opvolgers waren Walter Gronert, als museumassistent en conservator Pim Westerkamp. De laatste heeft een intensieve restauratie en een nieuwe indeling mogen realiseren.

Nieuwe bedreigingen

Door de vele bezuinigingen in de jaren '80 van de vorige eeuw stond de verkoopduivel weer op. Een van de argumenten was dat het museum van algemeen Nederlands belang is en daarom door het Rijk bekostigd zou moeten worden. Het museum is inderdaad van nationaal en internationaal belang, maar de geschiedenis van de collectie toont duidelijk aan dat en de collectie en het museum zeer Delfts zijn.

Dat velen kostbare voorwerpen afstonden aan de gemeente Delft, maakte dat het stadsbestuur de dure plicht onderkende om de vroegere Indische verzameling te koesteren, te conserveren, uit te bouwen en ten toon te stellen. De gemeenteraden van de laatste 150 jaren hebben dat, soms met moeite, ook begrepen.

Nusantara is een kostbaar sieraad voor de stad en straalt na de laatste herinrichting weer met nieuwe glans. De laatste conservator is mevrouw Amy Wassing die de modernisering mag begeleiden.

De stad mag zich gelukkig prijzen een dergelijke kostbare collectie, meer dan 20.000 voorwerpen, in haar bezit te mogen hebben. Een verzameling waarmee geen enkel museum in de wereld kan wedijveren en die onder goede leiding is uitgegroeid tot een veelzijdig kunstbezit, gehuisvest in een fraai gebouw in het hart van de stad. De educatieve dienst die de collectie vroeger aan de Instelling verleende komt nu ten goede aan de jeugd van Delft en is een trekpleister voor het hele land.

Een nostalgische herinnering aan de Indische Instelling en aan Nederlands Indie, maar ook een teken van de nieuwe banden die Nederland en Indonesië hebben gesmeed.

Maar er blijven nog genoeg vragen over.

Waarom ga je naar een museum? Het antwoord is: om te zien. Ik haal de woorden aan van professor Susan Legène die zij uitsprak bij de opening van een tentoonstelling in het jaar 2000. "Door wisselende tentoonstellingen en uitleg wordt een steeds wisselend spel gespeeld van kijken en terugkijken en bekeken worden, van presentatie van de eigen cultuur en de cultuur van een ander. In het museum is er sprake van een voortdurend veelbetekenend kruisen van blikken. Daaraan ontleent een museum een groot deel van zijn belang. De bezoeker met zijn eigen achtergrond verbindt en vergelijkt die met een andere cultuur en leert ervan. Scholieren leren een nieuwe wereld kennen. Toeristen verbinden de gouden eeuw uit het Prinsenhof aan de koloniale geschiedenis, en de dekolonisatie, verbindt de kunst van

Indonesië met die van de rest van de wereld. Aan cultuur en geschiedenis wordt zo telkens een nieuwe betekenis gegeven. Dat is het belang van Nusantara.

Een tweede vraag. Moeten die voorwerpen niet terug? Als het belang van Nusantara niet meer door velen wordt gedeeld komt die vraag op. Hoofddoel van een museum is conserveren, daarna catalogiseren en bestuderen en tenslotte etaleren. Vaak zijn Indonesische deskundigen in dit museum gekomen om over teruggave te praten. Maar ze kwamen altijd tot de conclusie dat Indonesië aan die voorwaarden nog lang niet kan voldoen. Het moessonland Indonesië heeft voorlopig wel wat anders te doen.

Een andere vraag. Kunnen we in deze tijd met zijn grote bezuinigingen van staatswege, niet wat mooie stukken gaan verkopen. Komen we in het zelfde schuitje als museum Gouda? En daar was alleen maar sprake van een schilderij dat niet in de collectie paste. Gaan we naar een uitverkoop toe?

Tenslotte, ik lees: in de NRC van dinsdag 9 augustus: Museum over de Molukken zit in geldnood en sluiting dreigt. En tegelijk: Zorgen over plannen van wereldmuseum Rotterdam. De Stichting Volkenkundige Collecties Nederland is bang dat dit museum zich nog alleen op Azië zal concentreren en de collectie Afrika gaat afstoten, waardoor Nederlands cultureel erfgoed verloren zal gaan. Laten we van harte hopen dat dit alles niet nodig is. Dat de culturen van Nusantara, uit het land van de vele eilanden, ons mogen blijven leren zien.